

ISSN 1300-9052

ERZURUM ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

Türkiyat
Araştırmaları
Enstitüsü
DERGİSİ

PROF. DR. EFRASİYAP GEMALMAZ ÖZEL SAYISI

SAYI: 17

ERZURUM 2001

MUSAVVER İRAN SEFARETİNÂMESİ (1811)**Elçi: Yasinci-zâde Seyyid Abdülvahhab Efendi****Tercüman ve Sefaretnâme Yazarı: Bozoklu Osman Şakir Efendi****A. Zeki MEMİOĞLU***

Rusya ile savaş halinde bulunan İran hükümdarı Fethali Şah Kaçar, Türkiye ile İran ve Fransa arasında bir üçlü bağlaşma vücuda getirmek için görüşmeler yapıldığı sıralarda, İstanbul'a Asker Han adında bir elçi göndermişti. Bir süre sonra da müşterek düşmana karşı Osmanlılarla işbirliği yapmak ve iki devlet arasında dostluk, iyi ilişkiler sağlanması ve devam ettirilmesi görevi ile Hoy Müftisi Hacı İbrahim Efendi'yi Osmanlı başkentine yolladı.

Sultan II. Mahmud da İran veliahdı Şehzade Abbas Mirza'nın bir mektubu ve hediyelerini getiren bu elçiye karşılık olmak ve iki devlet arasında Doğu Anadolu eyaletleriyle ilgili bazı meseleleri çözüme bağlamak görevi ile Yasinci-zâde Abdülvehhab Efendi'yi büyükelçi sıfatı ile Şah nezdine memur etti; Bozoklu Osman Şakir Efendi'yi de maiyetine verdi¹.

İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde 41 numaralı ile kayıtlı olup, 1872-1877 (1289-1294) tarihleri arasında Tahran sefirimiz bulunan Mehmed Tahir Münif Paşa tarafından vücuda getirilmiş olan bir risâlede, Yasinci-zâde Abdülvahhab Efendi'nin Tahran elçiliği hakkında şu malumat verilmektedir; "Fethali Şah zamanında ricâl ve memurin-i Devlet-i Aliyye'den İran'a gelmiş olan bâzı zevatın tasvirleri Tahran'da Şah-ı müşarûn-ileyhin inşa kerdesi olan Nigaristân Köşkü duvarında nakş olunmuş olmağla tasavir-i mezkûre ve İran tarihlerinde bunlara müteallik dest-res olabildiğim bâzı mâlumât işbu risâleye nakl ve derc olundu.

Yasinci-zâde Abdülvahhab Efendi 1226 senesinde Şakir Hayret Efendiler dahi refaketinde olduğu halde halled-âşiyân Sultan Mahmud Han-i Sâni tarafından sefaretle Fethali Şah nezdine irsâl olunub sene-i mezkûre Rebiu'l-âhiri evâsıtında Tahran'a vâsil ve İrâde-i Şâhi vechile Sadr-ı âzam Mirza Sefi'nin konağına nâzil oldu. Hâmil olduğu Nâme-i Hümayun ile Şah'a Sadr-ı azamına olarak götürdüğü

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü.

¹ Unat, Faik Reşit; Osmanlı Seafirleri ve Sefaretnameleri, Ankara, 1987, s. 206; Gökçe, Cemal; Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, İstanbul, 1979, s. 204.

hedâyây-ı mülükâneyi teslim eyledi. Sefir-i müşarün-ileyhin me'muriyeti Baban Paşalarına ve bi'l-husus Abdurrahman Paşa'ya İranlu tarafından sahâbet olunmasını ve bunlar bir güne fesâd ika' eyledikleri halde İran Devleti tarafından zecr-u te'dib kılınması ve Ahıska ve Kars taraflarında bulunan Devlet-i Aliyye serhad me'murlarına lede'l-hâce İranlu cânibinden muâvenet olunması iltimaslarından ibaret idi. Fethali Şah tarafından sefir-i müşarün-ileyhe ziyade hürmet olunub tebligat-ı mezkuresi hakkında şehri zûr paşaları İran Devleti'nin inzimâm-ı rey'i ile intihab olunması ve Bağdad valilerinin dahi devlet-i müşarün-ileyhaya karşı rizacüyâne hareket eylemeleri şartıyla muvafakat göstereceği cevabı verildi ve Azerbaycan'da, Nâibü's-Saltana Abbas Mirza nezdinde tavakkuf eylemesi teklif kılındı.

Abdülvahhab Efendi Tebriz'de bulunduğu esnada İranlılar Van sancağına tecavüzle Ermeni tâifesinden birçok esir almış olmalarıyla sefir-i müşarünileyhin vuku' bulan iltimasına mebni Abbas Mirza üserây-ı merkumeyi bedel-i misliyle asker yedinden alarak ıtlâk eyledi. Abdülvahhab Efendi biraz vakit Tebriz'de kalub andan sonra Irak-ı Arab'da İran askerinin nehb eylediği emvâlin istirdadı me'muriyetiyle Tahran'a vürüd eden Sefir Celâleddin Efendi dahi kendusuna mülhak oldu ve orada ikisi birlikte ifây-ı me'muriyete sa'y idüb Abdülvahhab Efendi mehmâ-emken işleri tesviye ile Dersaadet'e avdet eyledi.

Efendi-i müşarün-ileyh ziyade edib ve kâmil bir zât-ı pürfezâil olduğundan İran ümerâsı evza' ve etvarlarından pek hoşnud olmuşlardır"².

İşte İran Sefaretnâmesi, İran Şah'ı nezdine büyükelçiliğe memur olunup, 19 Ekim 1810 (20 Ramazan 1225) Cuma günü İstanbul'dan İran'a doğru yola çıkan Yasinci-zâde Abdülvahhab Efendi³ maiyetine tercüman olarak verilen Bozoklu Osman Şakir Efendi tarafından kaleme alındı.

Sefaretnâmenin gerek ilmi gerçeklere uygun inşa ve imlâsı ve gerekse yazının güzelliği, estetik ve göze hitap eden resimleri, konu ile alakalı mahiyette mahsulleri siyasî ağırlıklı olarak yazılan diğer sefaretnamelerden malumat bakımından daha fazla. Ayrıca dinî kültürün tezahürlerini ve tasavvufi edebiyatımızın zenginliğini;

² Unat, Faik Reşit; a.g.e., s. 206-207.

³ Ahmed Rifat; Devhatü'l-Meşayih, s. 126; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1972, s. 467-468.

"Huve Rabbü'l kâdirü'l- macîd
Ve küllü'l-berayâ lehû şahîd
Ve fî külli şey'in lehû âye
Tedullü 'alâ ennehü vahîd"⁴

manzumesinde ve diğer manzumelerinde bulabiliyoruz. Nazım ve nesirlerin seçiminde milli bir zevkin ve canlı bir üslubun tercihi sefaretnameyi benzerlerinden daha çok ayırıyor.

Sefaretname yazarı Bozoklu Osman Şakir Efendi'nin "Ömr-ü Kiranyemi ulum-u Arabiyye ve Farisiyyeye ve fûnun-u hüsn-i hat ve eş'ar ve edebiyeye ve sarf onların herbirerlerinin ta'allüm ve ta'limlerini harf be harf eylemiş idim ve bir miktar dahi fûnun-u hey'et ve hendeseden coğrafya ve mukayeseden behremend ve mezkuratın tahriru ve tasviru tersiminde dahi alâ kadri'l-kifâye şöhreband idim"⁵. ifadesi de onun uslûbunda, imlâda son derece maharetli, Arapça ve Farsçaya vakıf olduğunu gösteriyor.

Vereceği bilgilerin göze de hitap eden bir şekil kazanmasına son derece önem verdiğini bize anlatan Osman Şakir Efendi: "El hasıl cümle sergüzeştimizi ve seyr-i kûh-u deştimizi mektûb ve bir sefaretnâme-i mergub kılam ki, nazar eden zevat-ı kirama ilm-i semâvî ve musavver olduğu haysiyetten müşahade rütbesine karib intifai hasıl ola ve bu sefaretname fûnun-i tarih ve coğrafyaya ve inşa ve imlâyâ şâmildir."⁶ diye de çalışmasının önemi üzerinde durup, İstanbul'dan hareketi ile birlikte hemen işe koyulup, Merzifon'a kadar olan yolculuğunu kaleme alıyor⁷.

İstanbul Fatih Milli Kütüphanesi 822 numarada bulunan nüshasından başka, şimdilik ayrı nüshalarına rastlayamadığımız sefaretnamenin Merzifon'a kadar olan yarım kalmış kısmı sadeleştirdiğimiz şekliyle şöyledir:

...Evvela uğurlu olsun diye Üsküdar'ın resmini yapmakla işe koyuldum. Üsküdar'ın güzelliği yazılıp, resm edildikten sonra, "Bismillahi mecrâhâ ve mursaha

⁴ "O, kadir ve macid olan Rab'dır. Bütün mahlukat onun varlığına şahittir. Herşeyde onun birliğine delâlet eden bir ayet vardır". Osman Şakir; Musavver İran Sefaretnamesi, Vrk: 1a.

⁵ Osman Şakir; a.g.e., Vrk: 2b.

⁶ Osman Şakir, a.g.e., Vrk: 6b.

⁷ Bu sefaretnameden önce yazılmış Seyyid Mehmed Refi' Efendi'nin 1807 tarihli İran Sefaretnamesi bulunuyor; ancak bu sefaretname Seyyid Mehmed Refi' Efendi'nin memuriyetinden dönuşünde hükümete takdim ettiği bir layiha niteliğinde; basılmışı iki forma kadar tutmaktadır. Unat, Faik Reşit, a.g.e., s. 204.

inne Rabbî leğafûrun rahîm" deyip; yürüyerek kayığa bindik. Üsküdar'da bir misafirhaneye indikten sonra dinlenmek için mola verildi.

Ertesi sabah Ramazanın yirmisinde bir Cuma günü (19 Ekim 1810) ihtiyaçlarımız tamamlanmış olarak yola çıktık. Dört saat süren yolculuktan sonra Kartal denilen köyde bize tahsis edilmiş olan misafirhaneye varıp, öntümüzde uzun bir yolculuk bulunduğundan, hemen dinlenmeye çekildik. Kartal Köyü Üsküdar'la kıyaslanamayacak kadar küçük. Tıpkı kanatları kırılmış küçük bir kuş misali. Köyün bu durumu ile resmi yapıldı .

Sabah erkenden atlarla yolumuza devam ettik; yolda eşi ve manendi görülmemiş tufan misali yağmur iliklerimize kadar işlemişti. Bu azaplı yolculuğumuz beş saat sürdü ve nihayet Kekbuze'ye⁹ vardık. Önceden geleceğimiz bildirildiği halde Kekbuze'de epey zahmet çekildi. O gece bize hayli uzun gelmişti. Buna rağmen ertesi sabah "Yetişir menzil-i maksuduna aheste giden tiz reftar olanın payine damen dolaşır" beytini tekrarlayarak İznikmid yolunu tuttuk.

Kekbuze ile İznikmid arasında bir kaç ev ve dükkândan ibaret olan Herekehanı'nda kısa bir süre kaldıktan sonra yola devam edildi¹⁰. İznikmid'e¹¹ yaklaşıldığında şehirkethüdası bizi karşıladı. Buradaki resmi karşılama, hal hatır sorulması ve ikramlar yolculuğumuza neşe ve canlılık kattı. Dokuz sene süren bir zaman zarfından sonra nihayet şehir kethüdasının evinde misafir bulunuyorduk. O

⁸ Sefaretnamede şu yerlerin renkli resimleri bulunmaktadır: Üsküdar, Kartal, Gebze, Hereke Hanı, İzmit, Sapanca, Geyve, Tarkalı, Tirebolu, Mudurnu, Bolu, Köroğlu Çeşmesi, Gerece, Bayındır, Çerkeş, Karacalar, Karacaviran, Koçhisar, Tosya, Hacıhamza, Şamaşikkaya, Osmançık, Dingilhüseyin Derbendi, Merzifon, Amasya ve İran'da Zayigân (Zengâh), Siyalhan, Ebher, Kazvin, Kışlak, Tahran.

⁹ Gebze.

¹⁰ Osman Şakir Efendi'nin ifadelerinden yol güzergahının tamamen boş, iskân yerlerinin tenha olduğunu anlıyoruz. Bugün ise tamamen dolmuş durumdadır. İstanbul-Adapazarı arasında endüstri tesisleri, Pendik-Tuzla; Gebze-Hereke; Yarımca İzmit ve Adapazarı'nda kümelenmektedir. Pendik-Tuzla civarı, devlete ve özel teşebbüse ait tersaneler, cam ve buzdolabı, çamaşır makinası, çimento üretim fabrikalarının yer aldığı sahadır. Gebze ve Hereke çevresinde ampul, çivi, cam pamuğu, bakır işleme, yünlü dokuma; Yarımca-İzmit kesiminde ise çok sayıda fabrikalar yer alır. Yücel, Talip; Türkiye Coğrafyası, Ankara, 1987, s. 44.

¹¹ M.Ö. III. Asırda Bitinya Kralı I. Nikomed'in temellerini attığı İzmit Osmanlıların eline geçince (XIV. yy) İznikmid adını almış ve bu isim zamanla İzmit'e çevrilmiştir. Yücel, Talip; a.g.e., s. 45.

gece rahat bir uyku uyuduğumu ertesi sabah yataktan kalktıktan sonra anladım. Bu vesile ile İznikmid şehrinin de resmi yapıldı.

İznikmid'ten sonra yolculuğumuz altı saat sürdü. Sabanca'da bir handa geceledik. Burası da resm edildi. Sonra nice vadiler ve dereler aşılarak Sakarya Irmağı'na ulaşıldı. Sultan Bayezid-ı Veli Rahmetullahil Aleyh Hazretleri'nin yaptırdığı taşköprü, bânisi hayır dualarla anılarak geçildi¹².

Ancak bu güzel eserin bir kemeri yıkılmış, bir gözü yok olmuş; şayet bir hayır sahibi çıkar da köprüyü tamir eder ve yolcuların salimen karşı tarafa geçmelerini sağlarsa büyük hayır işlemiş olur. İşin yadırganacak tarafı Sultan Bayezid-ı Veli Hazretleri'nin evkafından yüklü miktarda para alınmasına rağmen, buraya tamir parası ayrılmaması. Bu duyarsızlık hemen alınan paraların nerelere sarfedildiği sualini aklıma getiriyor.

Sakarya Irmağı Çifteler Çiftliği adlı köyün yakınlarından Bakırkırı diye bilinen mahalden çıkar. Kapukulu, Saray köyleri ile Asi Mihaliç yakınından, Tozaklı semtine akar ve sükût (Söğüt) semtinden Lefke ilerisinden Geyve'nin öntünden geçer; Sabanca Gölü'nden birkaç öte mesafeden geçip, Adapazarı yakınından akarak Kefken denilen mahalden Karadeniz'e ulaşır. Ancak nehir hayırsız bir sudur; kimse ondan yeterince faydalanamaz. Birçok suyun kavuşmasıyla taşan nehir, çevresine zarar verir; köyler devamlı olarak nehrin taşması ile zarara uğrarlar. Nehirden ilk zararı gören mahaller kaynağa birkaç saat mesafede olan Konarca ile ondan aşağıda Seferoğlu Adası ve Adalı Muhammed'in sakin olduğu adalardır.

Sabancı'dan ayrıldıktan altı saat geçmişti ki; Geyve'ye vardık; orada da bir hana yerleştik. Sakarya Nehri, Köprü, Geyve görüntüleriyle aynen tasvir edildiler. Konakımız, Ferman-ı 'Ali'yi Geyve Ayanı Bekir Ağa'ya gösterdi. Ancak Bekir Ağa fermanı okumadığı gibi, aynı zamanda lakayt davrandı. Fakat sonra emri okuyunca işin ciddiyetini anladı; hemen elçiyi kendi evine gönderdi.

Geyve'den sonra sırasıyla Taraklı, Tübreli (Tirebolu)'ye varıldı¹³; hem yorgunluğumuzu atmak, hem de temizlenmek için Tübreli'de Süleyman Paşa

¹² Sultan II. Bayezid İstanbul'da camii, medrese ve hastahane ve Amasya'da camii, medrese, imaret ve mektep; diğer yerlerde köprü, zaviye vesair kültürel ve sosyal eserler yaptırmıştır. Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, II, Ankara, 1994, s. 247.

¹³ Bu elçilik heyeti İran'a gitmek için Kuzey Anadolu yolunu takip etmişti. İran'a sefaretle gidenlerin başka yolları da tercih edenler olmuştur. Bunlardan biri Kesriyeli Ahmet Paşa'nın ve maiyetindekilerin takip ettikleri yoldur. Kırımli Rahmi Efendi tarafından (1160 H.-1747 M.) kaleme alınan sefaretnameden edindiğimiz bilgiye göre, bütün olumsuzluklar ve kış şartlarına rağmen heyet Üsküdar'dan çıkarak, Kartal, Gebze, Hereke (Heleke) İzmit, Sapanca, Akhisar, Lefke, Vezirhanı, Bilecik, Söğüt, İnönü, Eskişehir,

Hazretleri'nin bina buyurdıkları hamama gittik. Buranın kerametinden bahsedildi. Zamanında hamamın kubbesinden su akarmış. Şehzade Süleyman Paşa, bu durumdan muzdarip olarak Akşemseddin Hazretleri'ne başvurmuş. Şeyh Hazretleri'nin dualarıyla bu problem halledilmiş; hemen su kesilmiş. Biz hamamın kerametine şahid olmadan abdest alıp; Akşemseddin ve Kadı Beyzavî Muhaşşisi Sadi Çelebi'nin türbelerini ziyaret edip, Padişahımızın uzun devletlerine duacı olarak misafirhaneye döndük. Ertesi sabah Akşemseddin Hazretleri'ni ziyaret etmeden yola çıkmadık. Bu arada türbe-i saadetleri de resm edildi.

Sekiz saat süren yolculuktan sonra Mudurnu'ya vardık. Mudurnu Köyü'nde sefirimiz Müfti'ye ve diğerleri de ayanın kethüdasına misafir oldular. Köyde iğne yapma zenaatiyle uğraşıyorlar. İğnelerin nasıl yapıldığını pürdikkat merakla izledikten sonra konak yerlerimize döndük. Mudurnu da böylece resm edildi.

Kar ile kapalı yerlerden, yağmurdan iyice nasibimizi alarak, onbir saat yolculuğu sürdürdükten sonra Bolu'ya vasil olduk.

Sultan Abdülmecid Han Hazretleri'nin vezirlerinden Ahmed Paşa'nın yaptırdığı saat kulesi ile birlikte Bolu'nun da resmi yapıldı. Bolu'da elçimiz mütesellime misafir oldu. Bolu Yunanca'da şehir manasına gelmektedir.

Bolu'dan ertesi gün yola çıkılacaktı; fakat erkenden çıkmak mümkün olmadı. Ramazan Bayramı olması münasebetiyle ancak saat üçte yola çıkılabildi. Büyük ve bol ağaçlı ormanları izleyerek, Bolu ile Çaka Gölü'nün arasında bulunan Köroğlu Çeşmesi diye bilinen mahalle geldik; burada bir süre yorgunluk giderildi. Çevreyi izlerken İstanbul'da At Meydanı'nda bulunan taşa benzer bir dikili taşa tesadüf ettik. Taşın üzerinde bulunan yazıyı aynen yazıp, Tokat'ta tanıdığımız bir papaza okuttum. Onun ifadesine göre bu taş "İskender-i Rûmi" devrinden kalma imiş. Taşın üzerinde "Ziyelis-i Sefsî tusr apsanti kehey fiskupatri sinimiz kehey aksaviyas harin"¹⁴ ifadesi yazılı, taşın da resmi yapıldı.

Yolumuza devamla gece geç saatlerde Gerede'ye vasil olduk. Sefir, müfti efendiye misafir oldu. "Gerede Zindanı" tabiri halk arasında darb-ı mesel olmuştur. Halbuki, kasabada kaleden ve zindandan eser yok; buranın tek kusuru havasının soğuk olması. Anlatılanlara göre yaya olarak Gerede'ye gelen yolcular havaların iyi

Seyitgazi, Hüsrevpaşa, Buat, İshaklı, Akşehir, Arkıd, Ilgın, Kadınhanı, Ladik'te konakladıktan sonra, Şubat 1747 sonlarında Konya'ya varmıştır. 1 Mart 1747'de de Konya'dan hareket olunduğu, Eređli, Ulukışla, Çiftahan, Dulek geçidi, Kızoluk, Çakıt, Adana, Misis, Kurtkulağı, Payas, Bilan, Antakya, Halep, Kilis Ayıntab yolu ile Ruha'ya (Urfa) varıldığı ve burada 12 gün kalındığı görölmektedir. Unat, Faik Reşit; a.g.e., s. 88.

¹⁴ Ben Ziyelisim. Babam Sefri öldü; ona hürmet için bu taşı diktim ki, babam buradan gelip geçişimde hatırıma gelsin". Osman Şakir, a.g.e., Vrk: 46a.

olmamasından dolayı burada mahpus kalır, hatta Temmuz'a kadar hiçbir yere ayırlamazlarmış. Gerede'den sonraki durağımız Bayındır adlı bir köy. Burada misafirler için hazırlanan han misali mahaller ve kahvehaneler var. Kaldığımız yerler için anlatılanlar bizi şimdiden huzursuz etmeye başladı. Bu köyün halkı hırsızlıkları ile meşhur imiş. Onlar hakkında şöyle bir olay anlatılır:

Yolcunun biri namert bir Bayındırlı'nın evine misafir olur. Garibanın sadece sağlam bir çift ayakkabısı vardır; ev sahibi onları çalar. Ayakkabıların akibetleri sorulduğunda, "onları dana yedi" diye cevap verir; komşular da sözünü tasdik ederler. Biçare misafir teselliyi duvara şöyle bir dörtlük yazmakta bulur:

Köyün adı Bayındır
Adamları haindir
Dana babaç yemez amma
Bu da bize oyundur.

Bayındır'ın evleri derme çatma; halkı gibi kaba ve bakımsız binalar, bunlar aynen resm edildi.

Bayındır'dan sonra cennet misali yeşilliklerle kaplı olan Çerkeş'e ulaştık. Buranın da resmi yapıldı; ardından dokuz saat yolculuktan sonra Karacalar adlı köye vardık. Karacalar adeta hırsızlar yatağı. Misafirhanelerin dolaplarına yolcuların eşyalarını çalmak için arkadan özel bölümler açmışlar. Eşyalarımızı kaptırmamak için kendimize göre bazı tedbirler aldık.

Karacalardan sonra Karacaviran tabir olunan, çarşı ve pazarı oldukça güzel, halkı cana yakın ve yardımsever mahalle geldik. Karacaların olduğu gibi Karacaviran'ın da resmi yapıldı; yolculuğa devamla Koçhisar geçildikten sonra Tosya'ya ulaştık. Tosya'ya Devres Nehri takip edilerek varılmıştı. Tosya'da bizi şehir kethüdası karşıladı. Abdülvahhab Efendi onun konağına yerleşti. Biz ise geceyi Kemalmaz (Gemalmaz) İbrahim Ağa'nın konağında geçirdik. Tosya'nın resmi de bu vesile ile yapılmış oldu. Tosya'nın poyraz tarafı kapalı, bu sebeple şehir içi gayet sıcak. Buna rağmen halkı son derece misafirperver ve üstün karakterli sıcakkanlı insanlar.

Tosya'dan sonra Devres kanalıyla, manzaranın eşsiz güzelliğini seyre dalıp; bir yandan da yolculuğumuza devamla, Hacı Hamza'ya vardık. Devres son derece faydalı bir nehir. Pirinç tarlaları bu nehirden nasiplerini alıyorlar. Tosya'dan sonraki yolculuğumuzun onuncu saatinde Hacıhamza'ya varmıştık. Burası ormanlık; köy ve çevresi hırsızlar karargâhı imiş. Hatta Dergâh-ı 'Ali kapucu başlarından biri ve yanındakiler bu hırsızların saldırısına uğramışlar.

Sultan Ahmed Han'ın damadı Makbul İbrahim Paşa, kapucubaşı olayını duyduktan sonra, bu işin aslını araştırmak için Hacı Hamza adlı bir kapucubaşığı

daha göndermiş. Kapucubaşının tespitleriyle oraya bina yapılması ve çevrenin kontrol altına alınması kararlaştırılmış. İşte bu yöre, binanın banisinin ismi ile, yani Hacı Hamza'nın adı ile anılır olmuş. Hacıhamza şimdi 70-80 haneli bir köy halini almış durumda, bu haliyle köyün de resmi yapıldı.

Hacıhamza'dan sonra Kızılırmak takip edilerek, Hacıhamza ile Osmancık arasında on minare yüksekliğe sahip Sarmaşikkaya'ya geldik. Merhum cennetmekân Sultan Abdülhamid Han Hazretleri'nin vezirlerinden Darendeli Muhammed Paşa'nın kayalardan açtığı yol her türlü övgüye layık; kıyamete kadar, yaptığı bu hizmetten dolayı, onun amel defteri kapanmayacak. Yine aynı yolun kenarlarına, yolcular aşağı bakıp sersemlemesinler ve hayvanları düşmesin diye, Sultan III. Selim'in anası mismarlar çaktırıp, üzerine duvar yaptırmış. Sarmaşikkaya'nın bu özellikleriyle resmi yapıldı.

Sarmaşikkaya'nın yüksekliğini hayretle seyrederek yolumuza devam ettik. Sekiz saat süren yolculuktan sonra Merhum Sultan Bayezid-i Veli Hazretleri'nin Kızılırmak üzerine, Osmancık bitişğinde, tamamlanmasını ihsan buyurdıkları onbeş gözlü taşköprü geçildi. Bu eser o derece sağlam bir zemin üzerine oturtulmuş ki, cihanda bir benzerine az rastlanır. Köprü'nün Osmancık'a taraf olan tarafında yapılaş tarihi düşürülmüş¹⁵. Bu tarih 889'dur. Eserin yapılaş tarihi merhum Bayezid'in cülusundan üç sene sonradır. Zira Sultan 886 tarihinde cülus buyurup, otuziki sene saltanattan sonra vefat etmiştir¹⁶.

Kızılıрмаğın durumu ise şöyle. Nehrin kenarı Sivas semtinde Çiftçimen adlı mahalledir. Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir ve Çorum, Bozok, Kalecik, Yaşihian, Keskin, İskilip havalisinden akar; Osmancık ve Hacıhamza'dan aşağı Karadeniz'e yakınlaşmış iken, Bafra yakınında denize ulaşır. Kızılırmak da Sakarya Irmağı gibi menfaatsiz bir sudur. Kimsenin mezarına bir içim su vermez. Bütün bu olumsuzluklara rağmen çevre halkı geliri az ancak doğru, hırsızlıkla ilgisi olmayan insanlardır. Kızılırmak Sultan Beyazid-ı Veli'nin kerameti ile bina buyurdıkları köprü'nün bereketiyle, Osmancıklı'ya faideli olarak bir iki değirmeni çevirmektedir. Bu nehrin rengi diğer nehlere benzemez; buna sebep kırmızı topraklı mahalden akmasıdır; ayrıca aşı boyası madenine yakın bulunur.

Osmancık kalesinin ve Kızılıрмаğın resimleri de bu arada yapıldı. Köprü'nün banisi de fatiha ile anıldıktan sonra, Osmancık'a misafir kaldığımız haneye döndük.

¹⁵ "Cefil-i hayriha tariheş amed" ifadesi taşın üzerinde bulunuyor.

¹⁶ İkinci Bayezid (Bayezid-ı Veli)'in ölümü için 27 Mayıs 1512 (11 Rebi'ülevvel 918) ve 2 Haziran 1512 (17 Rebi'ülevvel 918 Çarşamba) tarihleri rivayet edilir. Danişmend, İ. Hami; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, II, İstanbul, 1971, s. 2.

Osmancık kalesi eski zamanlardan kalma, sağlam müstahkem bir yapı. Kesme taştan hücrelerinden başka, Kızıllırmak'tan su almak için bir de yolu var. Hulefa-i Abbasiye zamanında Seyyid Battal Gazî'nin torunu Melik Danişmend Gazî'nin alemdarı Osmancık tebdil-i kıyafet edip, kale beyini öldürmüş. Müslüman olanları mükafatlandırmış, halkın bir kısmını da cizyeye bağlamış. Bu kale onun adıyla anılmaktadır.

Osmancık'da iki gün kaldık; daha sonra yola devam edildi. Hayvanlar gayet ağır ilerliyorlardı. Böylece binbir zahmetle seher vakti Dingilhüseyin Derbendi'ne vardık; oranın da resmi yapıldı. İlerleyen yolculuğumuz on altı saat sürdü.

Merzifon'da Mollazade ve Mustafa Ağa adlı şahıslara misafir olduk. Merzifon şehrinin havası iç açıcı, toprağı verimli ve mahsulü bol, sulak. Halkı son derece misafirperver. Bu mükemmel şekliyle bulunduğumuz Merzifon'da iki gece konakladık; ayrıca Merzifon'un da resmi yapıldı¹⁷.

¹⁷ Sefaretnamede, Merzifon'dan Tahran'a kadar olan yolculuk hakkında hiçbir açıklama bulunmamakla birlikte, yalnız renkli resimler yer almaktadır.